Оповідання про втечу

Цього разу за маленьким столиком у чистому, відокремленому довгим примурком куточку зустрілися: Рубич, Красовський і я.

Зустріч, як і завжди, сталася випадково. Ми були надто обмежені часом, щоб навідуватися сюди частіше, а якщо й забігали, то, випивши склянку чаю або пляшку пива, поспішали геть, заклопотані, неуважні, з лаконічними фразами, з хвилевими усмішками.

Цього разу випав сльотний осінній вечір і випала неділя. Рубичу, редакторові щоденника, нічого було поспішати на завтра з передовою, нам нічого було квапитись на вулицю в обійми пронизливої мжички,— і всі троє охоче лишилися тут.

На другому поверсі в ресторані грав квартет. Звуки долітали м'яко, і в цьому затишному куточку Ґріґ здавався ще теплішим, безпосереднішим. Розмова чомусь зайшла за Польщу, а потім я і Красовський обмінювалися спогадами про колишні фронтові пригоди. Красовський взагалі любив розповідати про них, говорив досить мальовниче і часто заохочував інших.

Один лише Рубич сидів нерухомо з уважно нахмуреним чолом, з легенькою доброю усмішкою. Таким він бував завжди поза стінами редакції і на довгу балачку, особливо на спогади, сам спокушався вряди-годи. Він умів слухати, умів прихиляти до себе — і тільки. Хоча відомо було, що ця людина чимало перекипіла в казані недавніх бур.

Будь ласка, пляшку,— сказав він, торкнувши свій кухлик, коли Красовський скінчив чергову пригоду.

Його пальці кілька разів метушливо облапали дужку пенсне — це був несподіваний знак нетерпіння.

— А от... а от уявіть собі таке...

Він на хвилинку зупинився. Ми насторожились, присунулися ближче.

— Уявіть собі, друзі, таке: раптом небо падає. Момент — перед очима, як у калейдоскопі, блискавично пролітає якесь буре полотно. З усіх боків — тумаки. Боляче скручує руку. Хвиськає в обличчя. Ще момент — і ви догадуєтесь, що ви на дні урвища. Навздогін по стінах котяться грудочки, шарудять, дратують недоречним шумом, запорошують очі. Ви зриваєтесь далі. Кожна секунда дорога. Далі звідси! Повз хитаються якісь будинки, якась постать білою плямою кидається обіч. Вузенька річка рветься з-під ніг. Далі, далі! Вуличка, кропива, дереза. Далі!.. Тріщить ліса, буйним зрадливим шумом біжить довкола висока кукурудза.

— Пак! — сухо, різко, але далеко. І десь в другому кінці балки розложисто, дражливо у відповідь: та-а-к!..

Воно підсилює, штовхає — знаєте? Ви мобілізуєте останні сили, але кукурудзі, здається, кінця-краю нема. Та й шелест, зрадливий шелест! І ви падаєте, задиханий. Проповзаєте ще трохи, беручи праворуч, заплутуючи, ховаючи сліди. Зупиняєтесь. Серце як божевільне. Голова в обценьках. Куди? Що? Як? Ні! Ви конвульсійно загрібаєте землю. Ви жахаєтесь думки, що від землі зараз насильно вас одірвуть. Зникнути б, провалитися, розтопитися! Бо що може бути гіршого, як з порожніми руками стати перед збройним ворогом? Ви припадаєте вухом до землі, чуйно прислухаєтесь. Скільки минає часу — хтозна. Може, хвилинка, може, десять, може, півгодини...

І ось потріскує, шелестить кукурудза. Йдуть. Обережно... Хиженько... Крадькома. Що? Да, да, йдуть... Тікати? Але це безглуздя. Куди?..

Ви інстинктивно сіпаєтесь набік, не сходячи з місця. У животі нараз холоне. Крижана хвиля важко підступає до грудей, затоплює їх. Грудям

тісно, дуже тісно в обручах цих маленьких, нікчемних ребер. І робиться так гидко, млосно, наче вас зараз занудить, а пальці спазматично глибше й глибше вгрузають у землю.

Але ні! Не може бути! Ви перемагаєте острах, зціплюєте зуби і струнко витягаєтесь, готові до всього. Один? Кинутись зненацька і вихопити гвинтівку. Аби до рук гвинтівку. А як двоє? Все одно. Все одно — кинутись! На це ще вистачить сили. Так легше.

— Ссст...

І по всьому тілу ніби рій комашок. З холоду — в жар. З жароти — в холод.

— Ссст! — ще ближче.

Чули ви таке зрадливе сичання? Воно й досі стоїть у мене в усі. Це — тонка інквізиція. Це — як довге, розпечене, неймовірно болюче шило, що пронизує найуразливіші місця. Краще гукнути, краще відразу кинутись, бити,— що хочете, тільки не...

— Ссст... — подають знак. Їх двоє, а може, більше. Помітили й скликаються. Ось — розгорнуть стебла, ось...

— Ссст... Chodź tu! Antek!.. — нетерпляче, спідтиха.

Десь, ламаючи бадилля, поспішають важкі кроки.

— Antek, niema co, on uciekł.

— Uciekł, mówisz, psia mać? — бовкає у відповідь голосніше, з досадою: — Uciekł? A może...

— Co może? Morze szerokie i głębokie... Chodźmy!

— Ałe jak źe?

— A niech go piorun trzaśnie! Ja sobie na tem płocie majtki porwałem. Chodźmy! No?..

Ще трохи посперечалися, поплювалися. Врешті, про щось тихенько умовившись, клацнули замками карабінів. Пішли.

Од серця одлягло. Але становище моє було погане. Тепер знімуть на ноги всю владу, яка тільки є в селі, весь "актив", від начальника жандармів до останнього прихильника Жечі Посполітої.

Єдина надія на матінку-ніч. Треба тут переждати до темряви і — кроком руш! Куди? Чорт'ізна! Я втратив напрямок. Доведеться навмання, а там якось зорієнтуюсь.

Щойно я спробував умоститися зручніше, як тіло занило.

Аж тепер, очумавшись, заспокоївшись трохи, я помітив, що на моїх руках поміж наліпленою землею виступає кров. Один ніготь зовсім надірваний. Я його примітивно забинтував кукурудзяним листям. А найгірше: в'язи мов не мої, у прорваному рукаві скривавлений лікоть і закляклі, налиті свинцем, ноги.

Дедалі біль зростав. Зростало й відчуття втоми. Насувалася небезпека, що ніч пропаде марно, що ніякі зусилля не допоможуть мені використати пітьму. І поволі мене опановувала реакція. Тепер я боявся лише одного: якщо прийдуть, якщо братимуть, якщо мордуватимуть,— жодна частина мого "я" не зможе протестувати...

Налийте, будь ласка...

І я заснув.

Спав я дуже міцно й довго. Та й як могло не спатися? Не забувайте, що я вже два тижні блукав. Я втік із польського полону. Як? Про це іншим разом.

Ночами я йшов, удень ховався по лісах та бур'янах. Минулої ночі я переплив Стрипу, а вдосвіта зустрів на глухому узвіззі підводу. Це був селянин з Поділля. Його забрали поляки під фуршпан , і тепер він з посвідченням дефензиви повертався додому. Він не був певен, що якась стрічна частина не заверне його знову (і документи не поможуть!), отже, й тримався осторонь, уникаючи битого тракту.

Мені нелегко було його зупинити. Я йому махаю, а він собі, не звертаючи уваги, так байдуженьки: іття! вішта! Я йому кричати, а він, удаючи глухого, смикає віжками й покручує батіжком над коненятами... У мене справді промайнула думка, чи не сліпий він, чи не глухий? Я забіг спереду. Він тпрукнув і, не пускаючи віжок, тривожно, з благанням подивився на мене.

— Куди це дорога, дядю?

— Та ніби на Борщів...

Значить, я не помилявся, йшов більш-менш правильно.

— А хліб у вас, дядю, є?

— Нема.

— Ну то давайте.

— Та нема ж, кажу...

— Ну то давайте, кажу.

Він зміряв мене з голови до ніг. Мабуть, мій вигляд та вираз обличчя були досить імпозантні, бо він завовтузився, оглянувся підозріло довкола і поліз під опалку. Виймаючи торбу, спитав:

— А хто ж ви за чоловік?

— Та хіба не бачите?

(До речі, на мені була старенька польська шинель та такий же кашкет. Я їх навмисне придбав собі перед утечею).

— Та воно так... Тільки той...

— Що?

— Усякого народу тепер... той... хоч гать гати...

— Це правда, дядю, правда,— охоче погодився я, а сам шматую хліб, — правда ваша...

— Авжеж... розпустився народ. Ні тобі ладу, ні тобі жалю. Одне — мучать людей, та й годі... — і він, прибідкуючись, коротко розповів про своє фуршпанське лихо.

Ми закурили такого, знаєте, хорошого, тертого бакунчику. Хоч ми були в затишному ярку, але довша стоянка пахла небезпекою.

Я злодійкувато оглянувся, а дядько, використавши момент, смикнув віжками.

— Но-о!

І саме в цей час у мене блиснула думка, нещаслива думка, що й призвела до всіх цих подій. Я його затримав.

— Дядю, знаєте що? Ви ж туди, куди й я. Давайте вкупі, бо я вже пристав, а ще сотні з півтори чимчикувати... А як доб'ємося, то я вже вам не забуду...

Він рішуче мотнув головою і вдарив по конях. Я рішуче скочив на воза. Він зупинився, але я не дав йому сказати.

— Дядю, ви притрусіть мене травою. Підвезіть тільки до фронту, а там я й сам не полізу. Тут поки нічого боятися, тут війська мало, а там я й сам не полізу. Отак-о притрусіть і поганяйте собі, А як доб'ємося... Ви ж не знаєте, хто я!..

— Та хто б не був, не хочу.

— Чекайте, дядю...

Чого я тільки не говорив йому. І вмовляв, і благав, і залякував. Він уперто стояв на своєму. Але перемога була вже в тому, що він рушив з місця.

Щось через хвилин десять ми таки договорилися. Дядько лаявся, але запакував мене на дно, затушкував, як цінну покладь на ярмарок. Я лежав головою до передка, щоб зручніше було перекинутись словом. Умовилися так: він пильно стежитиме і нишком повідомлятиме мене, а якщо буде серйозна небезпека, я загодя мушу умкнути в хліба. Кілька разів він здіймав тривогу, та я йому не вірив. Я знав, що він дуже хоче мене здихатись. Ясно, він поки що побоювався, а досить лише нам під'їхати до тракту, як мій візниця заспіває іншої — просто зжене несподіваного гостя, або, рятуючи себе, запобігливо віддасть його до рук ворогів.

Перспективка, що й казати! Та тільки: логічно — він і сам уникав тракту, інтуїтивно — я не вірив. Інтуїція, думаєте, нонсенс? Ого! Інтуїція — це віковий досвід прадідів. Він зростає в поколіннях і передається, як спадщина. І бувають, мій голубе, випадки, коли сила відчуття так загострюється, що мимоволі повіриш в інтуїцію.

Повз нас проходили, проїздили, питали, але щоразу я почував, що нічого загрозливого не трапиться. Мене над усе знаджувала думка, що я відпочину і виграю цілий день. Цілий день! Це ж найменше верст сорок-тридцять.

Дедалі серце почало стискатися. Такий, знаєте, тягучий, я б сказав, безболісний біль. Бракує повітря. Не можна влежати. Треба встати, треба покинути цього візницю. От ще трошки — і встану. Ще трошки — і вагаюсь. Їдемо-їдемо — аж раптом дядько штурх мене пужалном. Що? Воєнні! Чимало! Вигулькнули, як з-під землі. Швидше тікати! Швидше!

Голос поспішний, надривний. Але чомусь іще вагаюсь, хоч у грудях похололо.

— Ну, злізай! Чуєш? Злізай, бо...

Вже недочув. Пір'ячком метнувся з воза, і ту ж мить заторохтіло, завищало, затюкало десь позаду... Я побачив унизу село і чимдуж кинувся до нього.

А далі ви вже самі знаєте, як і чому я опинився в кукурудзі, чому заснув і спав кріпко та довго.

Сталося це все перед полуднем, а прокинувся я аж надвечір. Мене розбудив дощ. Не дощ — ціла злива. Хоч вона й хутко одшуміла, та встигла промочити до кісточки. Перемагаючи біль, я викрутив, як міг, своє барахло і згинці переступив на сухіше місце. Тепер я поводився сміливіше, бо ж якому навіть найзавзятішому легіонерові чи жандармові

захотілося б лізти в росу, та ще й у високу, густу кукурудзу, та ще й після невдалої розвідки?

Крізь верхняк я оглянув місцевість: праворуч на спаді прилипли хатки, ліворуч ближче нахмурилось стрімке урвище, з якого я робив сьогодні свій польот, а зовсім близенько, кроків за двадцять — подвір'я. Я механічно присів. Я ніяк не сподівався, що, плазуючи, ховаючи сліди, можу опинитися під самою хатою. Мені здавалося, що я на другому кінці городу. Ну, що ж. Так чи сяк, а доводилось сидіти тихенько, чекаючи на ніч — вона, мовляв, якось зарадить, визволить.

На подвір'ї почали грюкати дверима, потім скликали курей. Пам'ятаю, дитячий голосок кілька разів тороплено, кумедно викрикував:

— А-гі на вас!.. А-гі!..

Пам'ятаю,— сонце. Надвечірні промені прорвалися крізь хмари і бризнули золотом. Ніколи не бачив такої краси! А може, й бачив, та проходив байдуже. Тоді ж сприйнялося дуже гостро і досі до подробиць стоїть перед очима. Знаєте, після дощу все обмите, свіже, а по ньому тече сонце, тече і трепетними діамантами обвисає, капає... Пам'ятаю навіть тоненьку билинку, що випиналася просто перед мене... якусь чудну смарагдову кузочку. Кузочку прибило дощем, замулило. Вона відчайно змагалася і пнулася нагору. Я з радістю допоміг їй.

І тоді мене особливо вразила думка: невже впіймають? Тоді така думка видалась особливо страшною, безглуздою. Ще сильніше захотілося жити, захотілося конче довершити утечу. Жити! Звичайно, серед спокійних одноманітних буднів не відчуєш так тонко, не зрозумієш так глибоко це неймовірне щастя — жити.

Так... Але захват мій скоро упав. Прокляті дрижаки! Вони набігали частіше й частіше. Руки в мене посиніли. Весь я скоцюрбився. А вечір насувався холодком... Встати б, ударити навзмах руками — так зразу

кров і розбіглася б. Коли ж зв'язаний. Буквально зв'язаний. Навіть не можна потерти рук. Тільки хукай на них. Ідіотське становище!

І так, зібгавшись у клубок, клацаючи зубами, проклинаючи зустріч із подолянином, сидів я, занепокоєний, що ніч, попри всі зусилля, справді може пропасти марно.

Коли це — шелест. Що таке? А воно шупортить і шупортить. Ближче й ближче. Зупиниться на хвилинку і знову, не кваплячись, шупортить, знову наближається. Що робити? Я й не встиг зміркувати, як густа поросль, мов та завіса, розсунулась, і передо мною з'явилась... жінка. Оберемочок зеленини випорснув у неї з рук. Вона сплеснула долонями. Вона пополотніла. Вона щось коротко шепнула... І застигла.

Ми довго мовчали, прикипівши до землі, потопивши одне в одному сполохані очі.

— Не бійтеся... — почав я нишком,— не бійтеся... Я нічого, мовчіть... тільки пригніться, а то вас помітять. Пригніться...

Пригнулась, як загіпнотизована.

— Я вас дуже прошу, мовчіть. Нікому не кажіть за мене. Нікому. Чуєте? А я вам злого не заподію. Я собі посиджу до ночі та й тихенько піду. Чуєте? Тихесенько піду собі, і ніхто нічого не знатиме.

Вона не ворушилась. Тільки раз по раз незрозуміло, рівномірно, ніби штучно заведена машинка, кліпали її довгі вії.

— А як ви скажете — мене вб'ють. Чуєте? Мене вб'ють!

Жінка полегшено зітхнула:

— Єзус-Марія... Так це ви той самий?

— Той самий.

Оглянула мене уважніше. Переляк поволі сходив з її обличчя. Натомість—подив, зацікавлення і нерішуча теплінь жалю. Вона похитала головою.

— А тутка,— каже,— за вами ганяли, ганяли... І по сусідах, і тутка.

— Знаю, знаю... Хочуть убити ні за що, ні про що,— підкреслив я, щоб до краю вплинути на неї й здобути її співчуття.

Вона подивилася пильно, рішуче, проймаюче. У цих сірих, великих очах за одну хвилинку напруження я прочитав і тривогу, і підозріння, і цікавість, і сумнів, і жаль — чисто звірячий острах і чисто жіночу м'якосердість, ласкавість. Неприхована боротьба.

— Хто ви? — питає нарешті.

— Втікач.

— Але хто?

— Людина я... Не злодій, не душогуб. Присягаюсь! А мене переслідують, мене хочуть ні за що вбити...

Знову похитала головою та так тихенько, сердешно:

— Бідний,— каже.

Тоді в її голосі мені видалось щось матернє, споконвічне, невимовно ніжне. "Бідний" — цього було досить.

Вона підвелася, похапцем почала збирати розсипаний бур'ян.

Збирає й виправдується:

— Пастух сьогодні через дощ раніше пригнав корову. А я собі думаю: піду, вщипну берізки. І ось тобі... Ну, сидіть, не бійтеся...

І пірнула в гущавину. Я розгубився. Оте католицьке прислів'я! Оте мені "Єзус-Марія"...

Хто ж вона?

Щоправда, всі уніати вживають такого прислів'я, але й усі поляки в галицьких селах уміють української мови. Не розбереш.

А що, як вона зараз же побіжить викриє мене? Ні, треба тікати. Треба поки що перебратися хоч на другий кінець городу. Швидше звідси! Ну його к бісу! Швидше!

Щойно я намірився, знову — шелест. Так і є! Значить, я не помилився, значить — по мене. Край. Пізно. Розгортаються стебла — знаєте хто? — та сама жінка з берізкою на руках. Я здивовано вліпив очі. Чого їй ще треба? А вона:

— Я,— каже,— приховала, щоб ніхто не подумав... — і таємниче виймає з-під берізки кухлик молока.

Просто якусь добру фею посилала мені доля. Звичайно, я не примусив упрошувати себе. Але в мене вже починалась манія переслідування. Я тут же подумав: а що, як вона продає мене зараз за кварту молока? Що, як вона тим часом послала до ґміни і лише забалакує, затримує мене? Що? Нічого. Нічого не зробиш. Сиди й чекай.

Сидів і чекав. Вона була досить спокійна. Ні одної двозначності, ні одного натяку на провокацію. Навіть навпаки — щось солідарне, змовне. Невже так ловко прикидається? Невже так тонко грає? Невже продасть?..

Тільки тепер придивився я до неї. Русява. Ніби середнього віку. З більш-менш правильними рисами. Видно було, що її передчасно старить запрацьованість. Дивно збереглися вії, довгі-довгі, а в очах ще багато свіжого, юного. І в той же час загальну м'якість виразу порушувала якась чудна, зайва, мінлива суворість.

Невже продасть?.. Але все одно змагатись несила. Та й смішно змагатись.

Кухлик трусився в моїх руках, зуби цокотіли об вінця. Я починав уже ковтати силоміць. Сьогоднішні пертурбації далися взнаки. Я не міг допити молока, хоч і пожадливо був накинувся на нього. Я почував, що маю дуже безпорадний, бідолашний вигляд.

— Вас били? — питає.

— Ні.

— А чого ж синці?

— То я сам себе... тікаючи.

— Бідний.

Я подякував, передав їй кухлик.

— І не випили навіть? Вам дуже холодно? Що ж ви тепер? Ви, певне, й ступити негодні?

Почувши це з чужих уст, я занепокоївся до краю, остаточно повірив у своє знесилля. Але, думаю собі, піддаватись не слід,— а може, вона випитує?

— Ні,— кажу,— не холодно.

— Не холодно? Чого ж ви так позеленіли?

— То так... довкола зелено, то й я зелений,— спробував одбрехатися жартом.

— Не дуріть мене, я ж бачу... І не бійтеся. Вам не можна нікуди йти. Вам треба перепочити. Хоч день-два. Не бійтеся... Ви тутка посидьте до ночі, а я тоді прийду і якось вас переховаю. Добре?

— Добре.

Я навмисне погодився без зайвих балачок, щоб швидше лишитися на самоті та краще обміркувати становище. Жінка зникла. Як бачите, мені щастило. Несподівано матиму і схованку і відпочинок.

Раз ніхто за мною досі не з'являвся, значить, я трохи пересолив із "квартою зради". А може, ті забарилися? А може, вона свідомо, з потайною думкою пропонує цей відпочинок, щоб затримати мене, бо ж не випадало їй тут довго сидіти? Чорт'ізна!.. Підозрілість — страшна хвороба, але така, що часто себе виправдує.

Зрештою, до ночі все повинно з'ясуватися. Чи так, чи сяк, а якщо вже на те завелося, то мені не втекти. Чи поведе мене жінка до хати, чи ні — все одно. Обступлять садибу — каюк. Якщо ж нічого не трапиться, тоді... тоді воістину добра фея.

На всякий випадок я вирішив пересунутись на другий кінець городу. Пересунувся і переконався, що ця ніч для мене справді пропала. Усе тіло

важке й болюче. Голова — ходором. Апатія. Навіть сидіти трудно — так і хилить лягти. Приліг. Очі зліплюються. Задрімав трошки. Прокинусь, послухаю і знову, як п'яний, мішком на землю.

Уже зовсім стемніло. Вигулькнув був молодичок та й пропав. Ніч, мов дьогтем налита, кріпка та густа. Для утечі — просто розкіш. Але не можна, голубе, ніяк не можна...

Тоді я помаленьку перебрався до подвір'я. Не прийшли досі,— значить, жінка щиро хоче мені допомогти. Лишилося одне: віддати себе на волю цього незнаного, випадкового спільника. Я збочив, загубив умовне місце. Не біда. Якось знайдемося. А зайве шарудіння ще чого доброго розтривожить та наведе на слід собак.

Мені не довго довелося чекати. І де вона вивчилась так легко, безшумно скрадатися? Як злочинець, як тінь...

Я подав знак. Виявилось, що вона вже приходила і, не знайшовши мене, турбувалася,— загину, мовляв, десь у дорозі.

Ми пішли до хати. Вікна щільно запнуто хустками та рядном. На столі — лампка. Хата середняцька, хоча другу половину, що за місцевим звичаєм мусить бути світлицею, не добудовано. В хаті нікого, крім нас та хлопчика, що спав на полу.

Хазяйка вийняла з печі теплої води, наказала мені обмитися. Ледве-ледве проробив я цю процедуру, аби лише не ускладняти відносин. Потім винесла з комори підлатані штани, сорочку, рудий піджачок. Вона заклопотано поралася коло мене, наче мати коло сина, і я мусив неодмовно в усьому їй коритися. Вечеряти я таки одмовився: зовсім не тягло до їжі.

Тоді,— ось послухайте, як шалено мені щастило,— тоді вона розгорнула свої плани: я мушу перетворитися в Яська Мідуху, її далекого

родича із Старих Залещиків, про якого на кутку чували, але якого ніхто ніколи не бачив. Це — на всякий випадок. А поки що: тутка, зараз же за річкою, під тим самим славетним урвищем, живе її вуйко. Живуть удвох із бабою. Вони знають про мене. Бачили, як я тікав, і не вірять, що лишився живий. Вони — люди бідні, відокремлені затишком, а тому в них безпечніше, до них не так часто заскакують різні непрохані гості. З ними все погоджено, і старенькі раді будуть допомогти людині, що опинилася в таких складних тарапатах. Там є невеличка, трохи розлатана шіпка. Одним боком вона припадає до стіни урвища й тоне в кущах, а другим, ще не зовсім обдахованим, виступає на село. Але це навіть краще, бо хто ж подумає, що за не обшитими кроквами переховується людина? А вуйко має накласти поперек горища всілякого мотлоху й загородити куточок од небажаного цікавого ока. Отже, треба туди йти. Зараз же, негайно!

Я не заперечував. Я не сподівався на таку ретельну співучасть і дивувався на мою спасительку, на її спритність, сміливість, відданість. Яке велике серце!

Ми тихенько перейшли місточок (жінка підтримувала мене), тихенько проковзнули на задвірок. Я чув, як божевільно стукало її серце. А ще через кілька хвилин я лежав у цілковитій темряві, вкритий якоюсь рядниною, і під сонні зітхання овечок благословляв химерність життя. Погодьтесь, що життя — найпрекрасніше в своїх капризах, і, коли б не було несподіванок та неприємностей, воно стало б нудним, як тричі перечитаний рукопис. Будь ласка...

Звичайно, дуже добре було б після цього всього відпочити гарненько, попоїсти, переждати до ночі і, уклонившись земно добрим людям, взявши клуночок про запас, тихенько потюпати собі далі. Дуже добре... Та це було б занадто просто, занадто дешево. Життя не завжди це любить, йому за все треба платити.

На жаль, я помилився в розрахункові, вважаючи пережиті сьогодні перипетії за вичерпуючий аванс. Я забув про неминучі й суворі проценти. І перша неприємність — моя хвороба. Щоправда, я був підготовлений, а

все ж таки... Все ж таки з того самого вечора я немов провалився у пекельну безодню. Я втратив свідомість. Огневиця, туман, усяке чортовиння...

Іноді в короткі хвилинки прояснень я натрапляв очима на темну зігнуту постать, що гойдалася коло мене. Горище з цим відокремленим глухим закамарком здавалося домовиною, що з неї ніколи не вийти. Холодний піт ще рясніше вкривав тіло. Знову я падав. Знову безодня. Борсався, кричав...

Аж якось я зрозумів, що почався третій день. Мені про це сказали, і я вперше зрозумів. Дивно стало. Було враження, ніби тільки вчора ліг і всю ніч проснив кошмарами. Лихоманка протягом дня ще кілька разів робила наскоки, але надвечір, коли звичайно всяка хвороба зростає,— надвечір, кажу, нічого не змінилося. Це була раптова гостра простуда, що її процес ускладнили загальна втома, виснаженість, біль, нервові вібрації.

Я сам собі поставив діагноз і прийшов до висновку, що справа моя не так-то й погана. Раз полегшення — значить, криза минула, значить, якось видряпаюсь. Мучив тільки кашель, проклятий кашель! Тут треба сидіти тихенько, а він як на зло: бух-хи! бух-хи! А може ж, у цей час на подвір'ї сусіда, чи хто? А? Стримую себе, мобілізую всі сили, аж кров у голову б'є, аж сльози в очах. Не можу. Так і вибухне! І кожної хвилини здається, що хтось надійде і... сам пропаду й хазяям лихо.

Коли пригнали овець, стало легше. Використовуючи їхню шамотню, я вже міг поводитись вільніше, міг дозволити собі викашлятися досхочу.

Пригадую: крізь дірку, що зяяла між сніпками, було видко латочку неба. Було видко, як з блакитної вона перетворюється на свинцеву, поступово хмурніє, застигає. Пригадую, я довго не міг одвести очей од цієї латочки — така маленька, така далека, вона ніби скупчила в одній точці всю просторінь, кликала, знадливо кликала.

Вам доводилось потрапляти в неволю? Знаєте, що таке хвилини хворобливої тоски й боротьби з самим собою? Отже тут було щось спільне. Мене болісно тягло до рідного краю, до своїх. Уява переносила в єдину дорогу далечінь, і в той же час здавалося таким недоречним, смішним лежати третю добу в глухому закамаркові, на тендітному горищі, лежати без певності, що сон, а що дійсність. Так. Але не забувайте, що подібні хвилинки криють у собі надзвичайну, особливу цінність — щось інтригуюче, заохочуюче, підбадьорююче. Свідомість непевності спонукує до певності. Відстань що ближча, то тягне сильніше. Скрута примушує до спритності. Тоді, принаймні, я глибоко відчув, що хай хворітиму цілий місяць, хай мене викривають, хай беруть на тортури, хай казна-що, а тікати я все ж таки буду. Все ж таки буду!

Коли в моєму примітивному віконці застигла ніч, тихенько прийшла на горище вона,— ви вже знаєте хто. Я відразу пізнав її, але з міркувань подвоєної обережності лежав нерухомо, мовчазно, як неживий. Вона теж мовчала. Потім взялася шарити руками. Намацала моє обличчя. На хвилинку припала долонею до чола, пробуючи огневицю, і поволеньки зсунула руку нижче.

І тоді — ну, хіба вам треба казати, що таке ласка для загнаної, як звір, людини, що таке краплинка ніжності для огрубілого солдата, що таке, нарешті, вдячність? Це не сантименти. Тоді мені дуже хотілося поцілувати дотик цієї дбайливої руки. Може б, я й поцілував, та раптом підкотився колючий кашель, і я упав головою в подушку (мені й подушку дали). Вона поспішно піднесла води, стурбовано почала розпитувати за хворобу. Вона раділа з мого поліпшеного стану, і, коли я сказав, що не можу й ціни скласти за її увагу та відданість, жінка скромно перебила:

— А ви швидше видужуйте — ото й буде файно.

Ми розмовляли притишеними голосами. Обоє не упевнені, обоє напружені, ми були в цьому глухому закутку ніби змовці перед злочином. Між нами мимоволі зростала тепла, заохочуюча близькість, як між справжніми товаришами.

Її ім'я — Анна. Воно їй личило. Принаймні, у мене з цим співзвуччям завжди асоціювалося щось вольове, понадбуденне, з більшим діапазоном можливостей чи то поганих, чи добрих. І, як побачите далі, я не помилявся.

Лихоманочка таки добре знесилила мене. Небавом мені вже бракувало енергії на розмову. Я лише слухав. Та й увага дедалі слабшала.

Жінка повідомила, що на ніч біля вхідної відтулини ставитиметься драбину. Потім вона допитувала, чи не холодно, чи не голодно, чи чого не бракує. Потім, не пригадую вже з яких саме причин, розповідала про себе.

Мені трудно було слухати послідовно. Лише з окремих уривочків я зв'язав найголовніше. Перед шістьма роками вона вийшла заміж. Рік пожила з чоловіком, і сталася у них болюча розлука: цісар покликав його — Євгена, здається — до війська, покликав аж на далекі Альпи. Двічі Євген залітав з бойовиськ додому, опісля писав, обіцяв скоро зовсім повернути — і зник, мов вітром замело. Хтось десь ніби чув про нього, хтось з полонених немовби й бачив та переказував, що його не пускають з концлаґерів, що він збирається тікати... Та це вже давно було... Від Євгена ні вісточки... Хоч би словом перекинувся.

— Бідний... Може, і йому там гірко... Може, яка добра душа десь там і його приховає...

Голос у неї тремтів. Мабуть, плакала, намагаючись затаїти сльози. Я хотів був подати надію, заспокоїти, але вона хутко підвелася і, не сказавши більше ні слова, зникла.

Вранці, почуваючи себе краще, я спробував підвестися. У тілі була неприємна млявість. Ноги трусилися. Всі болючі місця давали себе знати — особливо в'язи. Я все ж таки наблизився до прорваного сніпка і —

знаєте що? — там, на подвір'ї, на тлі яркої од сонця стіни, поставивши одну ногу на призьбу, старанно ваксував чобота польський жовнір. Я так отетерів, що навіть не спробував одсунутись. Застиг на місці, занімів. Жовнір робив собі своє діло, а я чомусь не міг одвести очей од цієї облямованої галунами червонястої шиї та кривих бачків на скронях.

Лише згодом, почувши кінське пирхкання, я схаменувся, присів і в корчах переборов напад кашлю.

О, проклятий кашель, як він тоді знущався! Я тихенько почав розколупувати сніпок в іншому місці, щоб зробити вузьку, непомітну дірочку. Зробив. Примостився. Припадаю до неї оком, а в цей час жовнір повертається і дивиться просто на мене. Десь тенькнула обірвана струна — серце моє зупинилось. Хвилинка, як вічність. Жовнір злегка потягнувся, примружився.

А далі? Далі махнув щіткою і, виблискуючи жовтими шкіряними леями, пішов до хати.

Звичайно, він не міг мене побачити. Він випадково глянув на шіпку, глянув на сонце, що випливало з того боку.

Ах, дурне серце! Це був підстаршина. Кіннотник. Приємний візит, що й казати! Хоч він, видко, завзятий фертик, але, відома річ, у бистрому поході чорта з два пофертикуєш. Значить, мій несподіваний сусіда має лишитися тут довший час. Оце так!..

Сили мої ще надто ненадійні, та й взагалі тепер трудно умкнути навіть уночі. Він же, мабуть, не один. І справді не один, бо коли я подивився через горішнє віконце на село, там на вулицях, на подвір'ях, на городах було рясно сіро-блакитної жвавої комашні.

Оце так!.. Що ж хазяїни? То-то хвилюються, то-то запобігають. Та що вони можуть зробити? Вони залежать од випадку так само, як і я.

Ситуація різко змінилася, і тепер, попри все найкраще їхнє відношення, мені трудно чимсь допомогти.

Я нашвидку обмірковував становище. Якби мене, прикладом, застукали в хаті чи на подвір'ї, то можна було б назватися Яськом Мідухою.

Якби не хвороба, то, звичайно, краще, ніж сидіти отут бозна-скільки, краще, кажу, було б крадькома спуститися додолу і в своєму універсальному вбранні затертися серед люду. Утопія!.. Ніяк не можна. Круть-верть, а лишається тільки горище. І якщо трапиться зустріч, якщо вже вона неминуча, доведеться говорити що завгодно, крім правди про моїх випадкових спільників: я, мовляв, сам потайки заліз сюди, і ніхто нічого не знає.

Так. Але вбрання, кухлик з водою, рядюжка, подушка? Ну, тут я більше не розмірковував. Я ретельно взявся до інсценізації. Ретельно — це умовність, бо, заховуючи обережність, кожний рух, кожний крок робилося тихесенько, поволеньки, переборюючи весь час пароксизми кашлю. А треба ж було, коли під ногами ходором ходило мостовиння, треба було, кажу, і подушку, і рядюжку старанно замаскувати серед мотлоху, що ним господар перегородив піддашшя. Замаскував. Кухлик підсунув до самого краю стіни, щоб у критичний момент одним товчком непомітно штовхнути його поза стіни, и бур'ян. Одіж? А як же одіж?..

І тоді я раптом подумав: ну, якому дурневі забагнеться лізти на горище, коли я сам себе не викрию? Чого? Чого, спитати б? Ну, правда ж?.. Ви посміхаєтесь? Я тоді теж посміхнувся, вилаяв себе боягузом, йолопом, іще чимсь, однак декорацію не порушив. Неясна, позасвідома упевненість підбадьорила мене. Я вмостився на голій черені і всю енергію віддав на змагання з кашлем.

Протягом дня я кілька разів зазирав у моє примітивне віконце. Військо крутилося безупинно. Літали верхівці. Гомоніло село. Вибухала

безладна й монотонна пісня, що так само безладно й загадково обривалася. Іржали коні. Якось різко дзвеніли відра — і все це покривалося перекотною луною балки. Двічі трапились постріли, звичайні за таких обставин.

Щось так перед полуднем на розгоні двох вулиць з'явилася батарея. Видко, цілий полк робив перехід. Тільки чому він повним складом угнався в село? Так буває, коли тікають або надто поспішають на фронт. Поспішають! Прекрасно: по-перше, ми скоро з ним розпрощаємось, по-друге, наші справи на фронті розгортаються. Чудесно! Лежачи на горищі, я в той же час буду наближатися до своїх. Знаменито!

І з височини моєї засади я майже з погордою, з якимся хлопчачим задьорним почуттям споглядав розташованого ворога.

Мій хазяїн... але вибачте, я його вперше побачив і мушу тут зробити коротенький описовий ухил. Це була мальовнича постать. Високий, худорлявий, у довгій, до самих колін, грубій сорочці, підперезаній шкіряним пояском, у доморобних ходаках, прив'язаних доморобними волочками. На злегка одкинутій голові буйна грива сивизни, що своїм тлом ще сильніше відтіняла коричневе обличчя. Білі кошлаті крильця брів, обвислі вуса і в зубах довга, мов навіки припаяна, фаяра . Додайте до цієї величної постави повільні рухи й сучкувату накарбовану палицю, додайте глибокий, многовідучий погляд, і на вас мимоволі повіє Татрами, суворою красою задуманих смерек, легендою про ґномів-краснолюдків, про королівну з льодового замку та королів-чабанів... Цьому мальовничому дідові судилося... але ні, не буду забігати наперед. Про це далі.

Отже, мій хазяїн, не кваплячись, походжав по подвір'ю, а жовнір поштиво звертався до нього:

— Ojcze .

Вони, здається, розмовляли польською мовою, і я згадав, що й досі не знаю, хто саме мої збавителі: поляки чи українці? Хоча особливого, вирішуючого значення це вже не могло мати, та все ж таки для орієнтації... Ні, думаю, сьогодні чи завтра конче довідаюсь.

Решта дня пройшла без ускладнень. Я заснув спокійно.

Вночі мене розбудив дотик руки. Настирливий дотик руки до обличчя. Зриваюсь, нервово скрикую.

— Тшшш... не можна.

Ледве-ледве сіріє горішнє віконце. Світанок чи сіра ніч. Біля мене жінка.

— Відай, ся напудили ?.. Нічого, нічого... Все буде файно.

І сміється, що я страхопуд, що надаремно поховав постіль та валяюсь, як той нуждар.

А військо, мовляв, уже вирушило. Кажуть, знову буде йти військо. Тривога. Тут лишатися не можна: одні-бо швидко перебіжать, а другі стоятимуть кілька днів. Що ж тоді? Без води, без догляду? Та й справді, щоб чого не трапилось. Вуйкова садиба, як видко, од постою теж не забезпечена. Краще покинути її, перебратися в надійніше місце.

І от вона хоче, щоб я перейшов до неї в хату. Хай навіть для сусідів не буде таємницею, що Ясько несподівано завітав і захворів, бідака.

Там, мовляв, я спокійно лежатиму на печі. Кому-бо заманеться чіпати хворого? Там найбезпечніше. Там я швидше видужаю. Ось вона йде додому, а згодом, поки сутінь надворі, я мушу теж прийти.

Анна говорила рішуче, незаперечливо, немов підлеглому давала розпорядження. Та й заперечувати не доводилось. Я скорився.

Через деякий час я зліз на землю. Почвалав обережненько. Іти було важко. Лежачи, я не припускав, що знесилля так кріпко присмокталося до мене. Тепер це стало ясно, і про дальшу утечу поки що не могло бути й думки.

Приходжу. Влаштувався на печі. Да, ще забув: новосілля одсвяткували цигаркою. Жовніри забули цілу пачку цигарок, і я пожадливо ковтнув першу за чотири дні пахучу затяжку. Першу й останню, бо з грудей вибухнув такий кашель, що моя господиня непримушено вихопила з рук і недокурок і знадливий пакуночок, а гостеві широким жестом вказала на його нові апартаменти.

Десь добрим ранком мені крізь сон — пам'ятаю — вчувалися уривки діалогів:

— Мамунцю... Хто?

У відповідь короткий шепіт. Потім скрипняве піччікато дверей і:

— Славайсу.

— Навіки... Так, так, захворів, бідака...

Ще хтось забігав:

— Niech będzie pochwalony...

І шепталися. Найвиразніше з уст до уст перебігало слово "кузин", і я звикав до нової ролі.

Цього ранку я почав лікуватися. Мені дали горнятко пряженого молока, на поверхні якого плавало розтоплене масло. Анна наказала випити все до краплинки, і хоч питво було дуже нудке, але я сумлінно виконав наказ.

І тоді ж, пам'ятаю, її спішно покликали до вуйка. Через поріг вкотився дзвінкий голосочок (син моєї господині) і спішно покликав.

Пішла.

А повернулась чомусь хмурою, майже не розмовляла. Гнучка, невисока, з напричуд свіжою поставою, вона заклопотано сновигала з хати на двір, з двору до хати, тарабанила начинням, лише іноді нетерпляче покрикувала на дитину. Я ж у своєму кутку зазнавав страшенної муки, бо сьогодні, як навмисне, пекли хліб, і черінь пашіла. Випите молоко теж брало на поти. Згодом це вже була мені справжня лазня. І коли, не втерпівши, я пожалівся господині, вона коротко кинула:

— Ото й файно.

Метод лікування, по правді, трошки жорстокий. Однак лікарева невідступність та скупість на слова примушувала й пацієнта до мовчазного терпіння. Що ж робити?.. Анна до певної міри мала рацію, коли не запропонувала мені злізти додолу. Долі я відразу ж навертався б на очі, а тут можна було й приховати себе запонкою, що висіла на мотузочці, перетягнутій од комина до стіни. Хоч і знав дехто про появу Яська Мідухи, та воно краще, коли Яськo не нагадуватиме за себе. Це мало певне психологічне значення.

По обіді, вставши од столу, Анна вклонилася образам. Рука хутенько перебігла по грудях, кладучи хреста. Я не встиг помітити, в який саме спосіб вона хрестилася, але тому, що вона зверталася до дитини переважно польською мовою, я остаточно упевнився, що вона полька.

Потім вона забрала дитину й пішла з хати, заклавши сінешні двері на клямку. Я лишився повновладним господарем.

Ну, тепер, думаю, годі терзати себе в неймовірній задусі. Попробував злізти на лежанку, освіжитися. Важко. Тоді стягую одіж. Розкидаюсь на черені, мов на пляжі. Духота в'ялить думки. Лежу скибою. Дрімаю...

Нараз вчувається мені під дверима якась підозріла шамотня. Хтось нерішуче дзенькає клямкою, хтось чужий помаленьку добирається до хати. Злодій? Хто ж би інший наважився, коли хату зачинено? Хазяї, може, десь на городі чи в сусідів, а тим часом... Ясно — злодій. І, забувши про слабість, забувши про свій Адамів вигляд, я зриваюсь, готовий ось-ось схопити в обійми випадкового гостя. Які вже то були б обійми — не важно. Важно зненацька приголомшити. Да... Двері рипають.

— Єзус-Марія! — перелякано одмахується, точиться на одвірок — знаєте хто? — наш добрий знайомий, наш мальовничий дідусь.

Пауза — і ми обидва засміялись. Поспішно одягаючись, я пояснюю, чому саме прибрав такого вигляду та пози, він же запевняє, що я йому видавався сатаною.

— А де Анна? — питає.

— Не знаю.

— Чи не у нас, бува?.. Так, так...

Виявилось, що він зараз не з дому, а по дорозі додому. Він потоптався, обійшов очима всі кутки і несподівано зупинив очі на мені. Многозначно, допитливо.

Я жду, що він щось скаже, але дід з-під своїх навислих кущиків мовчазно пронизує, свердлить, мов гострим жалом. Аж ніяково.

— Що ви? — питаю його нарешті, сам силкуючись бути спокійним.

— Нічого... — каже,— нічого...

Похитав головою й пішов.

Що це мало значити? Почасти я догадувався, почасти губився, вражений загадковою поведінкою. Єдине, незаперечне — це ознака якогось ускладнення. Хтозна... А втім — ну його к бісу! Швидше б видужати та драпанути далі.

Як бачите, я хотів одмахнутись. Та нелегко. В мені знову прокинулась підозрілість, і дідів погляд не виходив з пам'яті, інтригував, хвилював.

Коли з'явилась Анна, то ще з сіней бризнула сміхом. Вона встигла довідатись про мою пригоду і, сміючись, кілька разів перепитувала за подробиці. Цей випадок ніби розвіяв приховане незрозуміле напруження, що виникло між нами зранку. Ми розбалакались. І все ж таки з виразу обличчя, з рухів, з інтонацій я постеріг, що Анна принесла з собою щось недобре. Поступово підготувавши розмову, я спитав, що чувати.

— Война близько... Ой, война близько.

На селі, за її словами, казаном кипить. Люди дуже занепокоєні. Є чутка, що ворог насувається безупинно. Ніякими силами його не стримати. Кажуть, що скоро буде тут. Москалі! Оті самі, що вже раз приходили! Та якби лише вони. А то з ними ще страшніші, ще неймовірніші, досі незнані. Більшовики!..

— Swięta Mario!

Що я переживав у ці хвилини — зайве говорити. Переляк та упередження жінки, що від неї я надто залежав, примусили поки що

глибоко заховати в собі щирість і напнути маску. Я співчував їй. Так, так, співчував.

Я обережненько пробував заспокоїти.

— Не бійтеся,— кажу,— все це дурниці, паніка...

Tempora mutantur — ми почали мінятися ролями.

Погано тільки, що роль моя була трохи фальшива. А в жінок серце чуле.

Вона скорботно глянула довкола.

— Коби ж то так ся минуло... І доки воно буде? День за днем, рік за роком... А де життя? Я вас питаю, де життя? І коли воно прийде, те життя? Коли?..

Очі спахнули викликом. Ясно: це була втома за шість років тривоги, це була реакція, це була жадоба примітивного, але здорового щастя. Вона по-своєму мислила життя. Вона, мабуть, боялася, що літа пропадуть марно, і, мабуть, кожний день проводжала з болем. Сердешна Анна! Але як було її заспокоїти? Вона ніби слухала мене, ніби й не слухала. Вона ховала ще якісь думки. Вона розгадливо ступала по хаті. Бралася до поранки, і все падало з її рук. Не могла вона заспокоїтись.

І от, кинувши роботу, Анна підходить до печі, спирається на примурок, тихо питає:

— А скажіть, хто ви?

Ага! Тут мені багато відкрилось. За одну мить промайнуло в свідомості: і польська шинель, і "руснацька мова", і спогад про Євгена. Так, так! І ранішня мовчазність, і дідів погляд — все зрозуміло.

— Хто я? Хіба ви не знаєте? Ясь Мідуха.

Вона посміхнулась, однак, не міняючи пози, не зводячи очей, настирливо повторила запитання. Що я міг відповісти? Сказати правду — накликати надто серйозну загрозу. Брехати? Що ж саме брехати? Назватися карним елементом не можна, бо я вже присягався, що не душогуб. Та це було б найгірше. Назватися поляком — смішно. Галичанином — неправдоподібно. Добре, думаю собі, а за кого ж ти мене досі мала? Щось же ти думала про мене? Треба довідатись.

А як вам здається? — звертаюсь до неї. — Хто я?

— Не знаю... Спочатку... ніби наш, русин. Потім... потім і вуйко казав, що ви петлюрчик. У нас тут забігали петлюрчики... теж наші...

Ах, прекрасна жіноча наївність, будь ти благословенна на віки вічні! Карти розкрито. Можна переходити в наступ.

— А тепер?

— Що тепер?

— Спочатку, потім, а тепер? Що тепер вуйко каже?

— Тепер він не знає... і я не знаю...

— А я знаю.

— Що?

— Знаю, ви підозрюєте. Ви підозрюєте, що я більшовик. Так, так!..

Анна застерегла рукою, та я вже не дав їй сказати. Я засипав її словами. Я підбирав найрозмаїтіші аргументи, підтасовував, покликався на свій гонор, на її розсудливість. Дещо гостро висміяв, де в чому визнав рацію, на дещо глибоко образився. І врешті признався, що я справді петлюрівець. І як вони могли сумніватися? Я — дезертир. У мене вдома дружина, дитина. Я вже три роки воюю. Я вже не можу більше. Я тікаю.

Моя господиня співчутливо зітхнула:

— Бідний...

Потім півголосом, немов сама до себе:

— От є ж такі, що тікають...

Замислилась. На мою думку, розмова її задовольнила. Увечері приходили сусіди, і вона знову говорила про кузена Яся. На ніч, як і вранці,— порція молока з маслом. Обляглися. Темно. Тихо. І раптом шепіт:

— Так ви кажете, не страшно?

— Авжеж ні... Чого ж страшно? Господи!

Хвилин через кілька питає голосно:

— А чому ви догадалися?

— Про що?

— Про більшовика?

— От тобі маєш! Це ж так ясно, зрозуміло...

На цьому замовкли. Та я вже не міг заснути. Не спала й Анна. Хоч було темно, але я знав, що вона лежить з розплющеними очима, уперто додумується, сумнівається. У жінок серце чуле!

Між нами без слів, без поглядів, інтуїтивно наростала глуха недомовність, ба навіть холодність. І це потвердилось на ранок. Ліки подано мені незмінним порядком, та хіба конче потрібні слова? Досить маленького руху, маленького натяку. Я переконався, що між нами постала грань. Ще віддалена, не зовсім виразна, а все ж таки грань. Готуйся, брате!

Так проминуло два дні. На третій вдосвіта загуркотів грім. Спочатку я думав, що сниться. Ні, не сон. У хаті тиша, а там десь у темряві далекі перекати. Гу-р-р-р! — і через кілька хвилин коротко, м'яко: гух! Розумієте? Я сам собі не вірив. Я все ще думав — сплю. І з хворобливим напруженням ловив я ці звуки.

Невже почалося? Невже?.. Я намагався вгадати приблизну відстань, а в грудях мліло, в грудях щасливо завмирало при кожному ударі. Еге ж, в подихах смерті бувають і подихи щастя. Чи не скидався я тоді на релігійного фанатика, бо всією істотою кликав до себе блискавиці земного бога, молився, щоб його смертельні акорди швидше ударили над моєю головою. Акорди незабаром стихли. А після молитви мене пойняла така глибока радість, так стало хороше, що я... я заснув голубим сном праведника.

Цього дня була неділя, і Анна з дитиною вибралися до костьолу. Пам'ятаю, коли двері за нею зачинились, я відчув полегшення. Мене вже зневолювала її присутність.

Тепер треба було гарненько обміркувати становище, що набирало серйознішого характеру. Там — далекі ще непевні громи, тут —

найпевніша підозрілість, прихована ворожість. Підкуплений сердечністю, спокушений дбайливістю, я досі не дуже турбувався за свою, так би мовити, політичну зарекомендованість перед особою хазяїв. Та й навіщо? Чи не все одно їм, хто я? Вони ж хотіли тільки допомогти людині.

Безперечно, якби не перехід численного війська, якби не паніка, все скінчилося б гаразд. Але добродійність — явище умовне. Добродійність боїться глибоких зворушень. А після цих нічних вістунів можна сподіватися й більшого.

Що ж тепер? Тікати? Ні, тікати не слід: по-перше, сили ще сумнівні, а потім — тікати, коли кожної хвилини насувається фронт, коли потрібна максимальна обережність, коли нарешті є щілинка, де можна причаїтися й переждати, щоб дев'ятий вал перекотився через голову, тікати, кажу, було б величезним безглуздям.

Лишатися? Хм! Добре, якщо напруженість піде на спад. Та дід, видко, завзятий пронира. Навряд, щоб він залишив справу, не довівши її до кінця. Співучасть, мабуть, тепер терте його сумління, розпалює завзяття. Він уже посіяв гірке зернятко. Він тепер почне докопуватись глибше й глибше. Він невідступно агітуватиме Анну.

Але, чорт побери, про що, зрештою, може бути мова? Точно вони нічого не знають. Якщо ж сліпий патріотизм чи переляк вщерть переповнять їхні істоти, то й тоді у мене прекрасний аргумент: я — Ясько Мідуха. Про це відомо й сусідам. Не підуть же вони до ґміни родича викривати. Годі! З хати ні кроку! Кінець кінцем, навіть образливо: стільки намордуватися, стільки пережити, дійти майже до порога заповітної мети — і стоп! Через примху відсталої людини гратися своїм життям? Легковажити найгострішим моментом? Не зуміти ступити останнього кроку, щоб перейти місток? Образливо, безглуздо! З хати я не йду, хай землетрус, хай потоп! Все одно!

І от повертається Анна. Я мовчу. Вона теж мовчки ходить з кутка в куток. Не знайде собі місця. Зітхає. Хрускає пальцями. Щось є... Ой, щось є! Я роблю вигляд, що прокидаюсь зі сну, і трошки здивовано, запитливо дивлюся на неї. Зупиняється, теж запитливо дивиться на мене. Починаємо найневиннішу розмову.

Вона підходить ближче, нервово перебирає в пальцях хусточку. Сьогодні вона гладенько, скромно зачісана і в святочному вбранні. Сьогодні мінливо хмуриться, хоче бути строгою — це їй личить. Так, але які дурниці, які неймовірні дурниці плете вона сьогодні! Це вже зовсім не личить.

Ось послухайте: вона чула про більшовиків. Вона вся під враженням казання, що його виголосив у костьолі ксьондз-пробощ.

Тепер вона знає, що більшовики-бузувіри переслідують усіх християн, особливо поляків, і палять костьоли.

Вона багато знає: хто вони, звідки вони, які вони...

— Які ж вони? — перепитую зацікавлено.

Здригнулась. Оповідає:

Великі-великі... Страшні... Одноокі... З однов руков, з однов ногов... Niech pan Bog broni .

Я щиро засміявся.

Анна звела брови, допитливо насторожилась.

— Сміюся,— кажу,— бо таких ніколи не бачив. Воюю ж і я, а таких, їй-бо, ніколи не бачив.

— Значить, ксьондз-пробощ мовить неправду?

— Ні, він просто не знає.

— Знає, знає! Там, прецінь, не всі ж такі. Там навіть більше людського люду. А такі лише за командирів... О!..

Я, звичайно, замовчав, що мені дуже хотілося побачити самого шановного ксьондза-пробоща. Цікаво ж, як має виглядати отака людинка. У всякому разі, щось дегенеративне, жовчне, запінене злістю. Чи ж не так? І хитреньке, їдке, як і личить справжньому єзуїтові.

Стало жаль Анну, а до напутника духовного зросла така огида, що, здається, коли б доля судила зустрітися... Та ви, либонь, мене розумієте?

— Що робити? Куди ховатися? Кажуть, ніби вночі вже стріляли... — ходить моя господиня, ламає руки.

— Та нікуди не треба ховатися,— умовляю її,— нічого не треба робити...

— Агі на вас!.. То ви лишень такий зух . А вони дітей їдять, з людей живцем кров п'ють...

Ну, тут я не витримав. Зареготав на всю хату.

— Так ви не вірите? — підскакує до мене.

— Авжеж не вірю.

— Так ксьондз-пробощ бреше?

— Авжеж бреше.

— Ах!..

Ах, що я наробив, що я наробив, необачний! І знав же, розумів же прекрасно всю складність обставин, стежив же за собою — і на тобі! Для неї ксьондз-пробощ — ultima ratio . Як можна? Як можна?..

Це вже була не Анна. Це вже було щось чуже, грізне, з очима, повними іскор.

— Пані, вибачте... — прошепотів я стурбовано.

Вона завмерла. Тільки губи істерично трусяться, готові плюнути якимся страшним, нечуваним досі словом. Пауза. І, мов той хижак, скрадається до печі, б'є рукою в стіну, кидає мені:

— Лайдак!

— Пані Анно...

— Лайдак!

Що я міг? Тільки мовчати. Так найкраще. Хай, думаю, собі перекипить. Мовчу. Обмінюємося довгим, пильним поглядом. Жінка поступово тратить енергію, обважніло зсувається, бреде, як непритомна, до ліжка. Упала на подушку і... плаче. Плаче в найсерйозніший спосіб. І сміх, і горе. Ну що його робити? Причина ж не тільки в оцій невдалій розмові. Тут — розрядка, бурхлива розрядка всього, що останніми днями переповнило істоту. Подумати справді: у хаті ворог. Та ще ж який ворог! А втім — хтозна? Може, й не ворог? А що, як ворог? Тут, дійсно, близько до відчаю. Тут... Словом — біда.

Згодом підходить вона до мене і так серйозно, твердо:

— Я знаю, ви — шпик.

— Хай бог боронить!

— Так, так! Ви більшовицький шпик. І от що: увечері забирайтесь собі куди хочете, щоб і духу тут вашого не було.

— Почекайте...

Але жодних виправдань, жодних доказів вона й слухати не хоче. Тоді пробую достукатись до її сумління. Я ж, мовляв, хворий, не годен ще йти.

— А ліпше най вас шляк ясний трафить, ніж маєте людей губити. Так вам і треба. Забирайтесь!

Я побожно кладу хреста. Не впливає. Присягаюсь на матір, на свою дитину. Не впливає. Тоді насмілююсь вжити останнього засобу: якщо мені зовсім не вірять, якщо мені однаково судилося пропадати, то краще я лишуся в хаті. Будь що буде.

— Агі! Та вас сьогодні ж до криміналу поведуть.

— Хто?

— Жандарми.

— Кого?

— Вас.

— Цебто Яська Мідуху?

Вона скипіла. З червоної стала наче полотно. Але стрималась.

Гра, мій друже, була досить небезпечна. Зате рішуча. Принаймні, швидше виявиться лінія поведінки. Щоправда, Анні не випадало поведінку загострювати. Вона була ініціатором всієї історії з переховуванням і мусила почувати на собі тягар відповідальності (теж одна з причин недавніх сліз). Боячись діда, вона навряд щоб наважилася тепер розповідати йому про такі загострення. їй лишалося, на мою думку, одне: критися і старанно продовжувати гру. Перед сусідами гру в кузена, перед дідом — що все, мовляв, гаразд, ніяких підозрінь не може бути. Припустити інше — це припустити, що вони змовляться і вб'ють мене. Ну, звичайно, дурниця. Треба лише мобілізувати всю увагу та спритність на останню хвилину фронтових бур. Тоді всього можна сподіватись. Якщо ж обставини зрадять, і червоним не пощастить докотитися,— вижду, скільки треба, і якоїсь прекрасної ночі тихенько дам ходу. Я попросив запалити. Уявіть собі, вона спокійно, ніби нічого не трапилось, підходить до мене з цигаркою в простягнутій руці. Підходить, добродушно усміхається:

— Захотілося палити?..

— Да.

— Дуже?

— Дуже.

І перед самим моїм носом вона рве, шматує нещасну цигарку.

Так, думаю, це, зрештою, непогана ознака — немовби потвердження моїх здогадів про твою, голубонько, скруту. Безвихідність тебе дратує, кортить тобі мститися. Гаразд. Терпіння, тисячу разів терпіння.

Надвечір нова неприємність — з'являється верткий чоловічок, здоровкається і каже Анні, що родича, який до неї прийшов, треба

зареєструвати в ґміні. Війт наказав, щоб конче це зробити, щоб не трапилось, крий боже, якого клопоту.

— Та він хворий, бідака... Він не годен і підвестися. Куди вже там йому до ґміни? Така біда мені, така біда...

Чоловічок співчував. Проте знайшов простий вихід: запропонував передати документи безпосередньо йому, обіцяючи швидко полагодити справу.

Анна погодилась, навіть подякувала за турботи.

— Тільки,— каже,— Ясько зараз спить, цілу ніч промучився, аж оце... А я без нього не знаю. Дозвольте вже завтра принести. Я сама вам принесу.

Вони ще довго говорили про війну. Почувалась розгубленість, хоча чоловічок запевняв, що нічого страшного нема, і ворогові, мовляв, уже дано рішучу відсіч.

На прощання він знову нагадав, що завтра, найпізніше післязавтра конче треба зареєструватись.

— Добре, добре.

Чоловічок вийшов, а вона стрілою до мене:

— Чули?

— Чув.

— Ну, що ж тепер?

— Нічого.

— Як то нічого?

— А так, нічого. Хіба я можу показати свої документи? Я ж дезертир.

— Що ж тепер буде?

— Нічого не буде.

— Ой, боженьку, боженьку...

Тоді вона почала просити. Так чуло, так ніжно просила мене покинути хату. Наївна людина! Вона думала, що коли запахло владою та документами, я все ж таки насмілюсь безоглядно рискувати. Я пообіцяв, що завтра піду. Анна з благанням, з мукою глянула на мене, немов їй важко було розлучатись, і сказала:

— Ні, сьогодні.

— Сьогодні не можна.

— Прошу дуже, сьогодні.

Я категорично відмовився.

Все ж таки я вигравав один день. Завтра чи так чи сяк можна ще відтягти реєстрацію до вечора, а для мене одна доба мала велике значення.

— А може, ви пішли б? Тихенько, помаленьку пішли б собі? Я вам харчів на дорогу покладу.

— Ні.

— Ой, не жартуйте зо мною! — блиснула очима.

Я посміхнувся, але згодом, коли вже стемніло, вирішив перевірити власні сили. Спустився додолу, попросив шинель. Шинель я хотів тепер мати при собі на всякий випадок. Анна підозріло й здивовано стежила. Мовчала. Коли ж я взявся за клямку, підбігла й питає:

— Куди?

Вона стояла напоготові, щоб захлопнути за мною двері, та я не дав їй цього зробити. Біля порога я спокійно повернувся і спокійно попростував до печі. Жінка одним стрибком опинилася попереду. Вся — рух. Вся — момент. Брови зламані. Губи тремтять. І з тяжким віддихом крізь зуби так злісно:

— Ухх!..

Ух, як вона мене ненавиділа.

Уночі будять.

Розплющую очі, придивляюсь — на краю печі сидить Анна. В чому справа? Схвильована, чудна, щось мурмоче. Ніяк не второпаю. Аж врешті виявляється: їй приснився кошмарний сон. Не пам'ятаю вже, що саме, але, розповідаючи, вона трусилася, мов той листочок. В чому ж справа? А от в чому: вона почуває, що цей сон недарма, вона чує серцем, що мусить статись якесь неймовірне лихо. Я спробував заспокоїти. Взяв за руку. Лагідно, тихенько говорив до неї. Тоді схилилася ближче і зовсім по-дитячому попросила:

— Ідіть собі з хати... не мучте мене...

— Я завтра піду.

— Ідіть зараз, молю вас.

— Завтра.

— А що ж я завтра скажу війтові? Боженьку! Вони ж і мене і вас до криміналу...

Проте я був певен, що в той чи інший спосіб можна видурити у війта завтрашній день. Цей завтрашній останній день у хаті здавався мені таким дорогим, принадним, немов останній день життя. Я був упертий. Може, трохи жорстокий, але, погодьтесь, мені аж ніяк не випадало розкисати. Не примха, не дурний еґоїзм, а логічна послідовність: двадцять чотири години при гарматній підготовці пахнуть найрозмаїтішими можливостями. Я просив Анну погодитись на цю, так би мовити, останню жертву і почав комбінувати різні способи для завтрашніх виправдань. Ну, хоч би замкнути мене на замок, а самій пересидіти десь у сусідів, ну, хоч би...

— Ідіть собі... ідіть собі...

Вона заперечливо хитала головою, твердила тільки одне, незмінне: ідіть собі! Нараз замовкла. Я теж замовк. Кілька хвилинок гострого напруження. Круто повертається, стогне з відчаю:

— Ідіть!

— Пані Анно...

— Зараз же йдіть!

— Пані Анно...

— Не підете? Ні? — і не встиг я опам'ятатись, як гнучке, кріпке тіло упало на мене, а залізні кігтики вп'ялися в обличчя та в шию. Збожеволіла жінка! Я ледве одірвав ці скрючені, задубілі кігті. Одірвав і щосили струснув усім її тілом.

Вона трохи не ковзнула на долівку. Вона обм'якла, похилилась на причілок, заридала... От історія! Ні, думаю, коверзуй скільки хочеш, а моє буде зверху. Поправляю постіль, вмощуюсь зручніше, вичікую... Так... На цьому, власне, й кінчилось. Незабаром вона злізла. Не сказала більше ні слова. Лягла.

Знову гуркотіли гармати, і я задрімав аж перед світанком.

Коли це — тупіт, гомін, дзвязк. Прокидаюсь. Ранок. Запонку спущено.

— Matko, mleka! — дзеньк-дзеньк острогами.

Отуди к лихій годині! Що ж тепер буде? Що ж Анна? Так просто — одхилити заслонку й сказати: беріть, це — шпик. І вона... вона справді підходить, одхиляє. Так, так, одхиляє і спокійно, строго каже по-польському:

— Бачите?.. У мене в хаті хворий, тяжко хворий. А ви здіймаєте галас. Як можна!..

Я сторопів. В один момент провалився у задушливу безодню і відразу ж виплив на поверхню, де було дихати легко-легко... Як можна, як можна так безглуздо наражатися! Інсценізація вплинула. Правда, один з гостей засміявся і почав був щось на зразок: ми теж не кращі за хворих, та інші два його поспішно перебили, домагаючись їжі. Анна поставила їм молока. Кінець заслонки так і лишився закинутим на шнурок — відвертість і неприхована заклопотаність мали ще більше переконувати несподіваних гостей.

Можливість підозрінь була паралізована, та хлопцям, видко, не до того. Вони пожадливо сьорбали з горняток, часто позираючи у вікна — там, надворі, вчувався тупіт коней. Не скажу, щоб мені було дуже страшно (ворог страшний, коли він далеко), а все ж таки... все ж таки, чому б якомусь з них не підійти до печі, не поцікавитись? Коли б Анна мовчала, ніхто б і уваги не звертав, але Анні, очевидно, треба було мене, мене помучити. Сама ж рискувала, надто рискувала, і в той же час... Ах, божевільна жінка!.. Дозвольте налити?

Вона розпитувала гостей за війну. Жовніри відповідали знехотя. Власне, відповідав один, той самий, що й себе вважав за хворого. Відповідав жартами, з неприродним, бравурним смішком:

— Uciekaj, matko! Bolszewik nie całuje! .

Інші два похмуро одмовчувались. Сиділи недовго. їх несподівано покликали знадвору, і, кинувши їжу, вони подалися геть. Тоді Анна нашвидку випровадила дитину до діда, замкнула двері і наблизилась до мене з переможною, в'їдливою усмішкою:

— А що, злякався?..

Я теж відповів усмішкою, додавши, що на гірший кінець не минути б лиха й господині. Та вона не хотіла мене слухати. Вона задьорно реготалася, дивилася з презирством, з викликом.

— Що,— каже,— хочеться до дружиноньки? А? На подушечку? А? Бідний хлопчик! А знаєш,— каже,— я нічого не боюся. Це ти дурниці мелеш. Бігме, не боюся! Ось зараз,— каже,— піду й викрию тебе жовнірам. Мені нічого не буде, ще подякують.

А в самої стільки напруження, стільки завзяття, стільки сліпої злості й відчаю, що, слово честі, вона на все була здатна.

— Ану, злізай з печі! Злізай, бо кричатиму. Злізай!

Вона справді заверещала. Я мусив злізти. Ідіотське становище!

— Падай,— каже,— навколюшки!

І сама збила мене з ніг (отак, мовляв, падай).

— Ну, проси, проси...

Тут я не втерпів. Як зірвусь, як кинусь до неї! А вона руками голову закрила, присіла і так тихенько, жалібно:

— Не бий,— каже,— я ж пожартувала...

Як вам подобається? Вона пожартувала! І жартом, згинці, звиваючись, вона виповзла з хати. Тепер, звичайно, можна було всього сподіватися, але не міг же я її не пустити. Через хвилинку, скрадаючись, я теж вибрався на подвір'я і шугнув у спасенну кукурудзу.

На селі пакнуло кілька ріденьких пострілів. Потім втихло. Ніде ніяких ознак заворушення. Постріли, очевидно, були випадкові. Так просидів я до ночі. Уночі я переліз щось на п'яту чи шосту садибу, теж у город. Вибрав найкраще місце. Там під тином, у хащах дерези, влаштував барліжок, замаскував галуззям, вирішив пождати ще одну добу. Хай шановна пані-господарка викриває скільки хоче — все одно в цьому гнізді чорта з два знайдуть. Та вона, мабуть, думає, що досі вже й духу мого в селі нема. Гаразд. Хай собі втішається... Сиділося непогано. Правда, згодом почав докучати голод, але це, порівнюючи, дурниця. Найголовніше — вже ні кашлю, ні страху за своє знесилля. Лише глухий біль в уражених місцях, та й то коли незручно повертався.

Перед світанком (недарма я так уперто не хотів іти з хати, не хотів іти з села), перед світанком десь далеченько залопотів кулемет. Ой,

швидше б, швидше! Раз кулеметик — значить, зовсім близько, значить, не треба наражатися.

Я мав рацію, бо опівдні знялася раптова тріскотня. Одні сипали з урвища, другі з протилежного боку, а я був посередині і заклинав рясних джмелів летіти вище. Щоправда, на найгірший випадок у мене була в перспективі запашна Валгала, де, як відомо, годуватимуть м'ясом зерімніровим і де прекрасні валькирії подаватимуть мед, що надоїли із сосків Гейдруни...

Але земні прості радощі мене вабили сильніше.

Тривала ця колотнеча хвилин двадцять-тридцять. На мою думку, ворог мав для опору прекрасну позицію, та його, видко, обійшли з флангу і примусили скоро з нею розлучитися.

А потім — пам'ятаю — хтось двічі вигукнув зарізаним голосом: "Тарасов! Тарасов!" — і послав навздогін універсальне прислів'я. Село перейшло до наших рук. Finis.

Це було під час нашого останнього наступу, коли — пригадуєте собі? — червоні невпинно летіли на Львів, а поляки безупинно летіли на Карпати. Саме тому й сталася така швидка трансформація.

Ви, певне, догадуєтесь, що пригода моя кінчається.

Так, друзі, пригода справді кінчається. Дозвольте тільки пару ще коротеньких слів.

Отже, з міркувань обережності я просидів у своєму кублі до наступного ранку і, зовсім зголоднілий, але упевнений і гордий з перемоги, пішов до... ну, звичайно, до Анни. Треба ж було подякувати та попрощатися.

Одчиняю двері — на дверях дід. Ледве не стукнулись.

— А-а-а! Добридень! — кажу.

Він не відповів. Уважно, проймаюче глянув на мене, якось загадково посміхнувся.

— Куди ж ви тепер? — і пронизує, пронизує.

— Поки що до вас... — кажу,— подякувати заскочив.

А він:

Ти, хлопе, не інакше, як украв чиєсь щастя. Але не грайся з ним, ой, не грайся... — многозначно покивав пальцем і виплив з хати.

Тоді — Анна. Зустріла вона мене дуже радісно, трепетно, ніби ми давні, гарні приятелі.

— Ви большевик, бігме, большевик!

— Та ні, хіба ж я з одною рукою, з одною ногою?

Вона сміялась. Вона нізащо не хотіла пускати мене в дорогу. По-перше, сподівалась дощу. Потім — вважала за краще почекати, коли нова влада уґрунтується в селі. Посилалася на різні прифронтові небезпеки, на необхідність упорядкувати себе перед подорожжю та відпочити, посилалась ще на якусь необхідність, ще на якусь небезпеку, — словом, встигнеться набідуватися. Вона мала де в чому рацію, але найголовнішого не сказала: їй хотілося тепер утримати біля себе чужу людину хоч на день, хоч на годину. Тривога й розгубленість скрикували в її поглядах.

Я не давав остаточної відповіді. Навмисне не давав.

Анна запобігливо взялася готувати їжу. Між ділом розповідала, що вони всі, крім вуйка, ховалися в льоху й зазнали страшних хвилювань. Коли ж я спитав, чи бачила вона більшовиків,—

— Ні, інші бачили.

— Одноокі? — питаю.

Вона винувато опустила голову. Потім бере за руку хлопчика, жартуючи підводить його до мене:

— Дивись, Стасю, це — большевик. Ага!

Стась, з якого я давно мусив би живцем випити кров, стояв між нами й незрозуміло кліпав оченятами. Та щось, мабуть, по-своєму зміркував, бо дуже серйозно промовив:

— Як мі пукнуло, я сі так напудив...

Славне, метке дитинча. Освоївшись, він розповідав препотішні історії, і ми з ним довго гралися. Впродовж цілого дня в хаті не замовкала гутірка. Що? Так, так, цілого дня — я відклав подорож на завтрашній ранок.

Да, ще забув: я ж ходив до ґміни (не реєструватися, ні), ходив довідатись, де штаб полку чи бригади. Нікого там із своїх не застав. Довідався лише, що перед кількома годинами прилітали наші верхівці і дали наказ спокійно продовжувати роботу, що фронт посунувся верст на вісім-десять, що якийся штаб стоїть у сусідньому містечку, в тилу, теж верст за десять-дванадцять.

Отже, як бачите, вчорашні вороги поволі ставали друзями. Та це й не дивно: спільно пережите часто зближає, а неприємності особливо. Історію з шаленим "жартом" обоє замовчували, так, ніби нічого не сталося. Їй було соромно, я ж не хотів починати перший. І, щоб уникнути ніяковості, говорили безперестанку, говорили про все, що тільки могло нас цікавити на той час,— найбільше, звичайно, про війну та більшовиків.

Анна уважно прислухалася до моїх слів, ніби погоджувалася, але я кілька разів спостеріг прихований опір в думках. Кілька разів ніби натяком проковзнуло щось на зразок: не вродив наш мак — побудемо поки й так. Зрештою, від неї іншого й вимагати не доводилось. Це ж — перші дні, дайте оговтатись.

На ніч постелила мені долі і, коли облягались,—

— А може б ви,— каже,— ще трохи почекали з дорогою?

На моє запитання, з яких саме міркувань, вона пояснила тим же, що й вранці, додавши, що погода погана і завтра напевне буде дощ. А коли я рішуче одмовився, вона кинула задьорно, з усмішкою:

— Боїтеся, що не встигнете? Боїтеся, що вашим скоро тікати звідси?

Ні,— відповідаю,— тікати ми не вміємо. Хіба по добрій волі...

— Невже?..

Отаке завзяте!.. Уночі вона молилася. Я почував себе неупевнено, нервувався, спав одним оком. І я чув, як гаряче шепотіли її уста:

— Błogosławion owoc zywota twego — Jezus...

Вранці, нашвидку поставивши сніданок, Анна ще раз запропонувала переждати пару днів. Я заперечливо хитнув головою. Тоді взяла відра і, попросивши почекати на неї, зникла.

Минає п'ять хвилин, десять, п'ятнадцять — нема. Встаю, ходжу, виглядаю, сідаю, знову встаю — нема.

Я почав втрачати терпіння. Піти, кинувши отак хату, незручно. Але чекати бозна-скільки теж неможливо.

Дав я собі строку ще хвилин десять, думаю: не прийдеш не треба. А на серці якось нудно, погано. Врешті одрізую скибку хліба, кладу в кишеню, беруся за клямку — назустріч Анна.

— А я вам з повними відрами,— каже, сміючись, і просить вибачити, що дуже забарилася. — Чекайте-бо, я харчів па дорогу зав'яжу та й проведу вас трохи. Ви ж дороги не знаєте.

Дороги я справді не знав (хоч можна було розпитати на селі), але одмовитись од останніх послуг моєї господині, од її люб'язності — ви б, напевне, теж не одмовились.

Вона заклопотано бігала з хати до комори, з комори до хати, метушилася, вовтузилась над тим клуночком, немов споряджала в далекий світ. Кінець кінцем, рушили.

Був чудесний ранок, ні одної хмаринки, ні маленького натяку на дощ. Я зауважив Анні, що з неї невдала ворожка. Анна посміхнулась, і на цьому замовкли.

Вона здавалася спокійною, навіть суворою. Дивилася в землю, до краю заглибившись у свої думки. І тільки від часу до часу мінливо хмурилось її чоло.

Вийшли в коловоріт. Думав, тут скажемо: прощай. Ні, вона вела навпростець до тракту, вона боялася, щоб я не збочив, і попростувала зо мною далі. Знову мовчання. Напружене, важке мовчання. Чомусь ні я, ні Анна не наважувались його порушити. Оглядаюсь — забрели далеченько. Зупинився. А вона:

— Бачите отой ярок? Туди проведу — і досить.

Мусив погодитись. Очевидно, це їй було приємно. І ще з півгодини ми затято мовчали. Аж ось довгий, колінкуватий ярок. Один край (спадистий) поріс густими кущами, а той — укісний, голий, в степ. Сідаємо на краю. Розказує мені дорогу. Тепер зовсім близенько.

— Ну, бувайте щасливі,— кажу.

— Не йдіть.

— Як же так?..

— Не йдіть, чуєте? Лишайтеся жити у нас... у мене...

Я здивовано підвів голову і раптом — не знаю, як це сталося — уста в уста, кріпко, запашно. Один поцілунок, та такого вже ніколи не буде.

— Не йдіть.

Я стиснув їй руки, пішов. По кількох кроках озирнувся — стоїть нерухомо.

— Ми ще побачимось! — гукнув я, добираючи веселого тону, хоч, по правді, мене огортав легенький сум. "Все зрозуміти — все вибачити", як кажуть французи, і мені було жаль цю збаламучену людину.

Так, мої друзі... Починаю сходити яром. Стежечка крута, плутана. Берусь руками за кущі, і щоразу кортить зупинитись, так, наче невідомою силою затримує дотик галузок. Так... Вихоплюється передо мною ширший, одкритий поворот. Я збавляю кроку, хочу оглянутись востаннє, і саме в цей момент: ба-бах! — над вухом. Ба-бах! — удруге.

Що за чорт? Я інстинктивно припав до землі.

П'ястися назад? — безумство. Тут? — розстріляють. Швидше за пагорок! Швидше униз! І, ламаючи кущі, я сліпма кинувся вниз.

Стріляли з револьвера. Хто стріляв, я й досі напевне не знаю. Навряд, щоб Анна. Принаймні, тоді мені видалось, що стрілець значно правіше. А втім, стрілець поганий, бо мета в нього була, як на долоні.

— От і... — Рубич, зупинившись на момент, хильцем допив свій кухлик.

Ми, Красовський і я, теж підняли свої, але погляди наші мимоволі були прикуті до трошки зблідлого Рубичевого обличчя, і кілька хвилин ми сиділи мовчазно, не наважуючись чомусь пригубити.

Одеса — Харків, 1926